

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965.9

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-16-208-217

Предместніков Олег Гарійович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
завідувач кафедри права Мелітопольський державний
педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

predmestnikov@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8196-647X

Скребовська Світлана Вікторівна,

магістрантка Херсонського державного університету
sskrebovska@gmail.com

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ АДВОКАТСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГАРАНТІЇ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНИХ ТА ОБВИНУВАЧЕНИХ

Становлення демократичної правової держави передбачає не лише утвердження пріоритету прав і свобод людини, а й наявність фундаментальної та стабільної системи законодавства, що має сприяти реальному і гарантованому забезпеченню прав, свобод і законних інтересів громадян. Одним із структурних елементів реалізації права на захист є саме можливість особи скористатися кваліфікованою правовою допомогою з боку обраного ним або призначеного захисника (адвоката), а у разі передбачених чинним законодавством випадках й безоплатною правовою допомогою.

У статті було проаналізовано етапи становлення та реформування інституту адвокатури в Україні. Окремі питання присвячені кримінально процесуальним гарантіям прав людини. Проаналізовано діяльність та доцільність більш чіткого визначення і удосконалення процесуального статусу захисника (адвоката), як учасника кримінального провадження у положеннях чинного КПК України. Окреслені основні гарантії прав підозрюваних та обвинувачених на основі аналізу законодавства України та надання пропозицій щодо її підвищення.

Розглянута проблема забезпечення прав і свобод людини на стадіях досудового та судового розслідування, щодо кримінально процесуальних гарантій прав підозрюваних під час застосування запобіжних заходів. Розкрито п'ять груп процесуальних гарантій прав підозрюваного та визначено участь захисника, яка є важливою гарантією забезпечення права особи на захист у кримінальному судочинстві.

За результатами проведеного дослідження запропоновано у положеннях чинного КПК України, внести більш чітке визначення і удосконалення процесуального статусу захисника (адвоката), як учасника кримінального провадження.

Ключові слова: адвокат, захисник, підозрюваний, обвинувачений, слідчий, прокурор, суддя, клопотання, оскарження процесуальних рішень, гарантії прав та свобод.

Predmestnikov O., Skrebovska S. DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF THE LEGAL PROFESSION IN UKRAINE AND ITS IMPACT ON THE GUARANTEES OF THE RIGHTS OF SUSPECTS AND ACCUSED

The establishment of a democratic state governed by the rule of law presupposes not only the establishment of the priority of human rights and freedoms, but also the existence of a fundamental and stable system of legislation that should contribute to the real and guaranteed protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens.

One of the structural elements of exercising the right to defense is the possibility of a person to use qualified legal assistance from a defender (lawyer) chosen or appointed by him/her, and in cases provided for by the current legislation, free legal aid. The article analyzes the stages of formation and reform of the institution of advocacy in Ukraine. Separate issues are devoted to criminal procedural guarantees of human rights. The activity and expediency of a clearer definition and improvement of the procedural status of the defender (lawyer) as a participant in criminal proceedings in the provisions of the current Criminal Procedure Code of Ukraine are analyzed. The main guarantees of the rights of suspects and accused are outlined on the basis of the analysis of the legislation of Ukraine and the provision of proposals for its improvement.

The problem of ensuring human rights and freedoms at the stages of pre-trial and judicial investigation, regarding criminal procedural guarantees of the rights of suspects during the application of preventive measures is considered. Five groups of procedural guarantees of the suspect's rights have been disclosed and the participation of a defense counsel has been determined, which is an important guarantee of a person's right to defense in criminal proceedings.

Based on the results of the study, it is proposed to introduce a clearer definition and improvement of the procedural status of the defender (lawyer) as a participant in criminal proceedings in the provisions of the current Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: lawyer, defender, suspect, accused, investigator, prosecutor, judge, petition, appeal of procedural decisions, guarantees of rights and freedoms.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві спостерігається активний процес змін у сфері адвокатської діяльності, що впливає на ефективність гарантій прав підозрюваних та обвинувачених. Водночас, динаміка розвитку адвокатури не завжди відображається позитивно на забезпеченні конституційних та міжнародних стандартів справедливого судочинства. Проблемаю стає не лише сам факт змін у статусі та функціонуванні адвокатів, а й їх вплив на забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві. Тому важливим є аналіз динаміки розвитку адвокатської професії в Україні та визначення її впливу на гарантії прав підозрюваних та обвинувачених, з метою ідентифікації проблемних аспектів та розробки шляхів подолання виявлених недоліків у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що проблема забезпечення прав підозрюваних та обвинувачених у кримінальному судочинстві була завжди актуальною, тому досліджувалась у науковій літературі неодноразово. Окремі питання кримінальних процесуальних гарантій прав людини привертала увагу багатьох вчених, зокрема Ю.П. Аленіна, С.А. Альперта, Ю.М. Грошевого, В.С.Зеленецького, Т.В.Варфоломеевої, Є.Г.Мартинчика, М.М.Михеєнка, М.М.Полянського, М.С.Строговича, В.П. Шибіка та інших. Разом із тим, у сучасних умовах розвитку кримінального процесуального законодавства у зв'язку з прийняттям у 2012 році КПК України питання щодо забезпечення прав учасників кримінального провадження частково досліджувались такими вченими, як Ю.В.Бубир, О.В.Капліна, Т.Г. Фоміна, О.Г. Шило та інші. Наявність значного матеріалу, з теми дослідження, дозволяє узагальнити його, об'єктивно висвітлити та наголосити на основних проблемних питаннях.

Метою статті є удосконалення та подальший розвиток адвокатської професії в Україні з метою забезпечення більш ефективних гарантій прав підозрюваних та обвинувачених у кримінальному судочинстві. Через аналіз динаміки розвитку адвокатської діяльності та її впливу на правову систему, стаття ставить за мету ідентифікацію поточних проблем і недоліків у цій сфері. На основі цього аналізу пропонуються конкретні заходи та рекомендації з удосконалення адвокатської практики та законодавства з метою забезпечення більш високого рівня правового захисту для всіх учасників кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах становлення України, як правової держави, зростає значення адвокатури як одного з найважливіших інститутів правозахисної системи суспільства, без якого неможливий ефективний захист прав, свобод, законних інтересів громадян. Адвокатура є невід'ємною частиною суспільного устрою, юридичним механізмом, який сприяє демократизації та гуманізації правосуддя, зміцненню законності.

Забезпечення гарантованих Конституцією України прав та свобод особи у кримінальному провадженні реалізовується органами та посадовими особами, які його здійснюють. Але реалізація ними своїх повноважень не позбавлена помилок у такій діяльності. Саме тому велика роль у забезпеченні прав та свобод осіб під час кримінального провадження належить адвокатам, які мають надавати необхідну професійну правничу допомогу учасникам процесу. Якісна професійна правнича допомога адвоката залежить від багатьох факторів як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру [2].

Тому актуальністю теми було дослідити діяльність адвокатури на всіх етапах розвитку держави для подальшого вдосконалення інституту адвокатури в Україні та проаналізувати вплив адвокатської професії на гарантії прав підозрюваних та обвинувачених. Саме на цих питаннях автори хотіли би зосередити увагу у цій статті.

Дослідженням історії розвитку адвокатури в Україні займалися чимало науковців у різний період часу. У XIX- на початку XX століття виокреслюємо праці Е.В. Васьковського, М.Д. Чубатого, а у роки незалежності України, у дослідження історії адвокатури зробили вітчизняні науковці, зокрема О.М.Бандурка, Т.В. Варфоломеева, М.В. Джига, Є.С. Дурнов, Я.П. Зейкан, О.В. Капліна, В.С. Кульчицький, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, П.М. Рабинович, О.Д. Святоцький, С.В. Слинко, В.Я. Тацій, В.М. Тертишник, М.І.Хавронюк, В.П. Шибіко, О. Г. Яновська та інші.

Аналізуючи роботи дослідників як минулих років, так і сучасних науковців, робимо висновок, що адвокатура не виникла одразу і тим більше, в звичному вигляді, вона пройшла складний шлях становлення.

З однієї точки зору зародження адвокатури в Україні слід досліджувати ще з часів Київської Русі, коли українське судочинство характеризувалося суцільним пануванням звичаєвого права та повною його перевагою над писаним законом [23, с. 31]. У цей період праця захисника у суді мала характер громадського, товариського, а не професійного знання («послухи», «видоки») [11, с. 5].

Згідно іншої точки зору, часом зародження адвокатури України на теренах України слід вважати польсько-литовську добу [3, с. 84–149; 15, с. 18–21], коли були зроблені перші спроби впорядкувати справу судового захисту та чітко виділити адвокатську діяльність як професію.

Аналізуючи вище зазначені точки зору зародження адвокатури, ми та ряд науковців зокрема [5; 17] більш переконливим вважаємо другий підхід, адже перша згадана форму участі захисника немає письмових доказів, оскільки історія не донесла до нас відомостей про існування в той час судових органів як особливих державних структур.

Виділяємо основні етапи становлення інституту адвокатури в Україні, кожен з яких зумовлений відповідними політичними та економічними подіями, що відбувалися на той час в країні, а саме: [5]

1. Розвиток інституту адвокатури в період польсько-литовської доби (XIV–XVI ст.);
2. Розвиток інституту адвокатури після судової реформи 1864 року;
3. Радянський період розвитку інституту адвокатури (1917–1991 рр.);
4. Інститут адвокатури в незалежній Україні

Зародження принципів адвокатури розпочалося у XVI–XVII ст. і були пов'язані з основними кодексами права Великого князівства Литовського. Вони увібрали у себе основні положення державного, цивільного, сімейного, кримінального й процесуального права князівства, норми римського, руського, польського та німецького кодифікованого звичаєвого права. А з прийняттям Литовського Статуту у 1529 р. професійна адвокатура була офіційно закріплена на землях Великого князівства Литовського, а отже, й в Україні. Його положення були чинними на землях Литви й України аж до середини XIX століття. В той період вперше зроблена спроба упорядкувати справу судового захисту і чітко виділити адвокатську діяльність як визначену професію, були сформовані положення та норми, що стосувались адвокатури в цілому. Литовський статут 1529 року вперше почав вживати слова «адвокат» – «адвокатус», хоча цей термін більше стосувався муніципальних чиновників – «війтів», фактично функції якого виконував «прокуратор» [20, с. 85–86]. У 1743 році був створений перший український кодекс, у якому поняття «адвокат» було вперше вжито в значенні захисника прав сторони [5].

Адвокатура зазнала суттєвих змін після судової реформи 1864 року, яка поклала початок діяльності інституту присяжних повірених й інституту приватних повірених на всій території тодішньої Російської імперії. Адвокатура формувалась на основі професіоналізму й суворих вимог до особистості присяжного повіреного. Судові статuti вперше на законодавчому рівні регламентували вимоги до присяжних повірених і обмеження на вступ до їх числа, права і обов'язки, обсяг повноважень, розмір і порядок виплати винагороди та дисциплінарну відповідальність [5].

Зміна політичної влади в Україні у 1917 році привела до зміни напрямку розвитку адвокатури. Постановою «Про введення народного суду» від 4 січня 1918 року новий уряд знищив усі судові органи попереднього державного ладу й інституту, що знаходилися при них, у тому числі присяжну і приватну адвокатуру. Цією постановою введена нова форма обвинувачення і захисту, як у загальних судах, так і революційних трибуналах. До 1922 р. влада знаходилася в пошуку оптимального варіанту інституту судового захисту, повна відмова від якого була неможливою. Даний етап є перехідним, підготовчим до заснування радянської адвокатури. За ці роки змінилося 4 форми організації даного інституту: вільний захист, здійснюваний будь-яким дієздатним громадянином; колегія правозаступників; державний захист; захист у формі трудової повинності всіма особами, що володіють знаннями у галузі права [5].

У 1922 році після прийняття «Положення про адвокатуру» починається новий етап становлення Радянської адвокатури. В цей час загальні принципи стали основоположними в розвитку радянського судового захисту. Але вся діяльність захисників продовжувала знаходитись під контролем державних і партійних органів. У 1922–1927 рр. у радянській Росії, а потім в Україні була проведена кодифікація майже всіх галузей права, в історії права України вона отримала назву «перша кодифікація». Було підготовлено низку нормативно-правових актів, які регулювали цивільні, сімейні, земельні, трудові, адміністративні, освітні, будівельні, цивільно-процесуальні, кримінально-процесуальні відносини [25].

У Кримінально-процесуальному кодексі (КПК) УСРР 1922 року були закріплені демократичні принципи кримінального процесу, зокрема такі як незалежність суддів, безпосередність, усність, гласність, публічність судочинства, рівноправність і змагальність сторін, право обвинуваченого на захист. Також було визначено порядок проведення дізнання і попереднього слідства, пред'явлення обвинувачення, допит обвинуваченого, свідків, експертів, запобіжні заходи, обшуки й виїмки, огляди й освідчення, закінчення попереднього слідства, оскарження дій слідчого тощо. Окрім того, містилися норми провадження справ у суді (порядок проведення судового засідання, зміну обвинувачення та притягнення до суду інших осіб, ухвалення і оскарження вироків суду та інше) [25].

Перша кодифікація законодавства радянської України базувалася на принципі єдності радянського законодавства, беручи за приклад нормативно-правові акти РСФРР як вихідний пункт [21, с. 676].

Враховуючи це, можемо говорити, що кодифікація права в Україні здійснювалася через рецепцію законодавства РСФРР і розробку власних законодавчих актів.

У передвоєнний період 1939 року у Положенні «Про адвокатуру» були закріплені принципи, відповідно до якого в адвокатуру могли вступати лише особи, які мають юридичну освіту або не менше трьох років досвіду роботи в якості судді, прокурора, слідчого або юрисконсульта. Адвокатам заборонили поєднувати роботу в державних установах з роботою в адвокатурі.

Під час Другої світової війни всі справи розглядалися виключно військовими трибуналами без участі адвокатів. Вже після 1953 року, права адвокатів стали розширюватися. Були зроблені певні кроки з підвищення законності в державі. Так, 25 грудня 1958 року були прийняті «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». З цього моменту захисник допускався до участі у справі з моменту закінчення попереднього слідства. У Кримінальному кодексі УСРР порівняно з Кримінальним кодексом радянської Росії закріпилося одинадцять нових статей. Передбачалося право адвоката на зустріч зі

своїм підзахисним віч на віч. В Україні цей кодекс був затверджений 28 грудня 1960 року.

Після прийняття у 1977 році Конституції СРСР, а згодом і нової Конституції УРСР 1978 року настає завершальний етап розвитку української радянської адвокатури. Закріплюється інститут адвокатури окремою статтею, яка регламентує, що для надання юридичної допомоги громадянам і організаціям діють колегії адвокатів (ст.159). А 1 жовтня 1980 році Верховною Радою УРСР затверджується нове Положення про адвокатуру.

За весь період української радянської адвокатури, вона зазнавала величезних змін, що безумовно були пов'язані з економічними, національними та побутовими умовами на теренах України.

Після проголошення Україною незалежності починається новий етап інституту адвокатури. Починається розбудова нової законодавчої бази, що спирається на принципи демократії, верховенства права та захисту прав людини.

У 1990 році Конгресом ООН з попередження злочинів було затверджено «Основні положення про роль адвокатів», які в подальшому були закладені в основу формування українського законодавства про адвокатуру [6].

Основними гарантіями роботи адвокатів є те, що [6]:

- уряд має забезпечити можливість здійснювати професійні обов'язки адвоката без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання;
- можливість вільно пересуватися й консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном;
- виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм.

Там, де безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені владою.

У грудні 1992 року приймається Закон України «Про адвокатуру» (втратив чинність), який закладає основи реформування адвокатури в цілому [9].

У 1996 році затверджується Конституція України, яка закріпила ці принципи та заклала основи нової правової системи. Статтею 131-2 Конституції України передбачено, що на інститут адвокатури покладається представництво в суді та захист від кримінального обвинувачення з метою надання професійної правової допомоги в Україні [12].

А 05 липня 2012 року Верховною Радою України приймається Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якому значною мірою врахований історичний досвід становлення і розвитку української адвокатури [10].

Згідно ст. 1. зазначеного Закону поняття «адвокат» використано як фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим законом. Тут же надається визначення адвокатської діяльності – це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Відповідно до ст. 2 визначено, що адвокатура України це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Адвокатура хоча і виконує функцію особливої державної ваги – захист прав і законних інтересів громадян, вона не є державною структурою, а є професійним об'єднанням, незалежним від органів влади [15].

Хоча Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», 2012 року став черговим кроком до євроінтеграції і був прийнятий на виконання Україною своїх зобов'язань перед Європейською Комісією, водночас спроби його удосконалити відбуваються постійно [13]. Так, у вересні 2018 року, завдяки швидким темпам модернізації всієї правової системи, Верховною Радою було зареєстровано одразу три законопроекти змін до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Перший законопроект № 9055 пропонував приведення основ адвокатури в Україні у відповідність до найкращих міжнародних стандартів. Він був націлений на формування єдиної юридичної професії і практичної реалізації в Україні принципу верховенства права, забезпечення ефективного захисту адвокатурою прав і свобод громадян.

У вересні того ж року були висунуті і альтернативні проекти цього закону. Однак всі вони з тих чи інших причин були відкликані. Наразі дійсним є законопроект №2303 від 23.10.2019 р. про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо вдосконалення окремих питань організації адвокатської діяльності».

Пропонувалось внести і ряд змін у Закон України, відповідно до яких змінювалися вимоги щодо несумісності діяльності адвоката, дисциплінарної відповідальності адвоката; права самостійно обирати систему обліку, звітності та оподаткування результатів професійної діяльності адвоката, а окрім всього термін «правова допомога» мав бути замінений на «професійна правова допомога» [13].

Така велика увага до роботи адвоката пояснюється Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів 2015–2020 роки, затверджену Указом Президента України 20 травня 2015 року [22].

І хоча засади здійснення адвокатської діяльності відповідають міжнародним демократичним стандартам, зокрема, Асоціація правників України (АПУ) була створена як самоврядна професійна організація адвокатів, подібна до асоціацій адвокатів в інших країнах, водночас термінологія Закону вже багато років лишається не приведеною у відповідність з новими процесуальними кодексами [13].

Реформування інституту адвокатури стало складовою частиною великого процесу реформи системи правосуддя в цілому. Проте, попри певні досягнення у розвитку адвокатури в Україні, та значної кількості адвокатів [7] які надають професійну правничу допомогу громадянам України, іноземним громадянам, особам без громадянства, юридичним особам, державним органам та органам місцевого самоврядування, існують проблеми, які потребують змін нинішнього стану адвокатури, зокрема: надання правової допомоги, забезпечення незалежності та недоторканності адвокатів, а також зниження впливу адвокатської монополії на судочинство [18].

Треба враховувати те, що роль адвокатури як правозахисної інституції у сучасному світі, є однією з передумов правової стабілізації політико-соціального становища в українському суспільстві, умовою подальшого розвитку України як демократичної, правової держави та важливою складовою інтеграційних процесів.

У галузі кримінальних процесуальних відносин виникають та проявляються найбільш суттєві обмеження конституційних прав та свобод людини. Права, якими наділені учасники кримінального провадження, не можуть автоматично забезпечити власне існування. Роль чинників, що сприяють їх реалізації, охороні та захисту виконує система законодавчо закріплених вимог, гарантій, завдяки яким має бути забезпечений процес реалізації прав кожним учасником кримінального провадження [4].

З огляду на проблему забезпечення прав і свобод людини на стадіях досудового та судового розслідування, за думкою Ю.В Бубир в якості кримінальних процесуальних гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів слід виділити п'ять видів засобів:

1. Права підозрюваного, що можуть виступати в якості гарантій інших його прав.
2. Повноваження слідчого із охорони та захисту прав підозрюваного.
3. Діяльність захисника (адвоката) та законного представника по забезпеченню прав підозрюваного.
4. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за додержанням прав підозрюваного.
5. Судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного.

До першої групи гарантій прав підозрюваного віднесені його права, що можуть виступати в якості гарантій інших його прав, зокрема право підозрюваного знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють є гарантією права збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, оскільки останнє може бути реалізовано при умові, що особа вже знає про висунуту посадовими особами відносно неї підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того, право підозрюваного знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють служить гарантією й інших прав: давати пояснення, показання з приводу підозри, оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді.

До другої групи процесуальних гарантій прав підозрюваного належать повноваження слідчого із охорони та захисту прав підозрюваного. Обов'язок слідчого пояснити підозрюваному його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника закріплений у ст. 20 КПК України. При тому, в законодавстві не лише проголошено цей загальний обов'язок, але і встановлені спеціальні процесуальні засоби для його виконання, наприклад обов'язок надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником (адвокатом) або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника (ст. 48 КПК); розглянути клопотання під час досудового розслідування (ст. 220 КПК); повідомити про завершення досудового розслідування та надати доступ до матеріалів досудового розслідування (ст. 220 КПК) і багато інших. Від сутності обов'язків, покладених на слідчого, в істотній мірі залежить можливість використання підозрюваним наданих йому прав.

До третьої групи гарантій прав підозрюваного віднесено діяльність захисника (адвоката) та законного представника по забезпеченню прав підозрюваного. Право на професійний захист (доступ до адвоката, позбавлення права обрати захисника чи отримати безоплатну юридичну допомогу), яке найчастіше порушується щодо підозрюваного, затриманого, обвинуваченого), закріплене у ст. 63 Конституції України, ст. 20 КПК, а також у ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [14].

За думкою науковців [4; 19] процесуальну діяльність захисника у кримінальному провадженні слід розглядати більш широко, ніж просто захист прав особи. Основним призначенням діяльності захисника є спростування підозри, виявлення обставин, що виправдовують підозрюваного, а також охорона його особистих та майнових прав. В сучасних умовах адвокат є основним і єдиним учасником кримінального процесу, який може виступати як представником сторони захисту (ч. 1 ст. 45 КПК), так і сторони обвинувачення (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК). У визначених законом випадках адвокат також наділений правом надавати правову допомогу іншим учасникам кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК). Правова позиція адвоката має відповідати не тільки інтересам довірителя, а й передусім закону.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство встановлює процесуальний статус адвоката у

наступному:

- він має процесуальні повноваження щодо забезпечення захисту, надання процесуальної допомоги у разі затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення та проведення слідчих розшукових дій;

- повинен бути присутній під час оголошення повідомлення про підозру, повинен ознайомитися з даним процесуальним документом, визначитися з підозрюваним про захист від обвинувачення під час допиту;

- у разі визнання недопустимих доказів – допустимими; під час обрання міри запобіжного заходу;

- під час закриття кримінального провадження адвокат має процесуальні повноваження щодо встановлення угоди між стороною обвинувачення.

Можна зазначити, що чинний КПК України не точно вказує на процесуальний зміст ст.45 КПК України, який не співпадає з законом України про адвокатуру. На думку, С.В. Слінько, наукові положення участі адвоката у кримінальному процесі мають новий теоретичний зміст, який полягає у визначенні правового статусу адвоката у кримінальному процесі, процедуру забезпечення захисту учасникам кримінального провадження, процесуальний порядок участі адвоката на стадіях досудового та судового провадження.

Одні автори кримінального процесуального циклу розглядають теоретичні положення участі адвоката, які пов'язані з конституційним правом на захист. Інші вказують на практичні питання забезпечення захисту під час досудового провадження та визначають практичні елементи, що потребують удосконалення у чинному КПК України. Останні – розглядають право захисника (адвоката) на оскарження рішень слідчого, прокурора, слідчого судді, суду до вищої судової інстанції [19].

Зважаючи на те, що адвокат є повноцінним учасником кримінального провадження (п. 19, п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України), то й ефективне здійснення ним повноважень можливе лише при наявності законодавчого закріплення відповідних правових гарантій його участі. Проте на практиці зустрічаються непоодинокі випадки необґрунтованого порушення прав захисника, що позбавляє останнього можливості у повній мірі їх реалізувати.

На думку В.В. Єрохіна та О.О. Юхно, невизначеність сутності кримінальних процесуальних гарантій у теорії кримінального процесу негативно впливає на правозастосовну практику. Тому, основним у характеристиці прав та свобод людини слід вважати те, що вони повинні бути під захистом держави і закону. Тому, важливою гарантією захищеності особи від необґрунтованої підозри та обвинувачення у вчиненні КП є участь у кримінальному провадженні захисника (адвоката) [8].

Зазначимо, що дослідження правових гарантій у кримінальному процесі в цілому, і зокрема щодо участі захисника, не є новим для юридичної науки. Водночас проблемні питання, пов'язані із забезпеченням правових гарантій участі захисника на досудовому розслідуванні, негативно впливають на прикладну діяльність щодо реалізації захисником своїх прав.

До четвертої групи гарантій прав віднесено прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за додержанням прав підозрюваного.

Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за додержанням прав підозрюваного є дуже важливою гарантією їх забезпечення, адже прокурор здійснює наглядові функції протягом усього досудового розслідування та повинен сприяти як охороні прав і законних інтересів громадян, так і вживати заходи до усунення всяких порушень закону (Згідно ст. 36 КПК України).

До п'ятої групи гарантій прав належить судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного. Судовий контроль на стадії досудового розслідування носить гарантійний характер, оскільки покликаний не допустити незаконного обмеження конституційних прав учасників кримінальної процесуальної діяльності, а у разі необхідності, швидко й ефективно їх поновити. Відповідно до чинного КПК України функція судового контролю покладається на слідчого суддю, який володіє достатнім обсягом прав і обов'язків. Разом із тим, у КПК України відсутня окрема глава чи стаття, у якій би визначався перелік повноважень слідчого судді. За думкою Ю.В. Бубир [4], повноваження слідчого судді на досудовому розслідуванні, можна розділити на такі групи:

- повноваження слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження;

- повноваження при проведенні процесуальних дій, які обмежують конституційні права людини;

- при розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора.

- інші повноваження, спрямовані на забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Автори статті розділяють думку авторів А.М. Бірюкової, О.Г. Шило та О.В. Капліної [1; 26], що участь захисника є важливою гарантією забезпечення права особи на захист у кримінальному судочинстві. Його діяльність має соціальний характер, оскільки є орієнтованою на спростування підозри та обвинувачення, встановлення обставин, які пом'якшують відповідальність підзахисного, запобігання порушенню його конституційних прав, а також здійснюється в інтересах не тільки підзахисного, а й правосуддя в цілому. Проте у цьому напрямі кримінальної процесуальної діяльності існують проблемні аспекти, що свідчить про необхідність напрацювання шляхів удосконалення чинного законодавства,

спрямованих на підвищення рівня забезпечення гарантій участі та правового статусу захисника у кримінальному провадженні.

За думкою Т.Г. Фоміної, кримінальні процесуальні гарантії прав особи є системою законодавчо закріплених різних за своїм змістом засобів, що забезпечують особам, залученим до кримінального провадження, рівні правові можливості для реального здійснення своїх прав, а також засобів фактичної реалізації, всебічної охорони та надійного захисту прав [23]. Разом із тим, як підкреслили О.Г. Шило та О.В. Капліна, гарантією забезпечення права на захист є право особи захищати себе за допомогою професійного захисника. Вважаємо доцільним приєднатися до наведених наукових точок зору та підтримати їх [26].

А.М. Бірюкова велику увагу зосереджує саме на гарантіях прав адвокатської діяльності та стверджує, що вони є невід'ємним елементом системи правового регулювання кримінального процесу в Україні та спрямовані на захист професійних прав адвоката, забезпечення вільної реалізації його прав та обов'язків здійснювати захист [1]. Учена слушно зазначила, що гарантії адвокатської діяльності не зводяться лише до процесуальних норм, адже їх спектр значно ширший, зокрема: система адвокатських способів забезпечення їхніх професійних прав, система прокурорського нагляду, система процесуально-слідчих дій та судовий захист.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що із прийняттям у 2012 році КПК України регламентація кримінальної процесуальної діяльності захисника (адвоката) зазнала суттєвих змін, певна кількість процесуальних гарантій участі захисника було вдосконалено. Право на захист учасників КП включає до себе: право доступу до правосуддя; звернення до суду у разі порушеного права; право на участь громадянина в судовому провадженні; забезпечення судом реалізації процесуальних прав, обов'язків, інтересів учасників кримінального провадження; оскарження судового рішення суду до вищої судової інстанції.

Таким чином, забезпечення захисту усіх прав підозрюваного та обвинуваченого у КП, який має невід'ємні права, свободи та гарантовані законом інтереси, є одним із основних завдань судових і правоохоронних органів. Однак, на практиці під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду існують непоодинокі порушення прав вказаних осіб. В першу чергу, це право на свободу, оскільки особа може бути позбавлена права на місце перебування, вільного пересування поза вимогами закону (наприклад, перевищення термінів тримання під вартою, незаконне чи з порушенням законних вимог затримання, незаконне поміщення у спеціалізовані заклади тримання підозрюваних, обвинувачених, підсудних тощо), а також неповідомлення при затриманні про причини арешту, не роз'яснені права, не надається захисник [14].

Досить часто порушується право підозрюваного або обвинуваченого на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Ці права гарантуються ст. 30-32 Конституції України, зокрема, «Кожному гарантується недоторканність житла», відповідно до якої «не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду», ст. 31 у відповідності до положень якої кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції», ст. 32, за якою «ніхто не може називати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини». Також це право передбачене і у низці кримінальних процесуальних принципів: недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст. 13); таємниця спілкування (ст. 14), невтручання у приватне життя (ст. 15), недоторканність права власності (ст. 16). Втручання в приватне і сімейне життя, житло, порушення таємниці переписки, телефонних розмов тощо допускається лише у передбачених законом випадках [14].

Тому, доцільним буде підтримати пропозицію О.О. Кузьмінського та запропонувати підготовку працівників державних органів у сфері реалізації норм КПК з урахуванням принципів людиноцентричності і обов'язку урахування у своїй діяльності практики Європейського суду з прав людини з метою недопущення порушень прав підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні, зокрема ефективної реалізації права на захист.

Висновки. У статті було проаналізовано становлення та розвиток адвокатської професії у різний проміжок часу, зокрема і під час незалежної України.

Основними ознаками адвокатури, що розкривають її сутність в механізмі надання правової допомоги, на сьогодні є: адвокатура виступає окремим правозахисним інститутом, вона активно взаємодіє з органами державної влади та інститутами громадянського суспільства як рівноправний партнер в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина;

Проаналізувавши діяльність адвоката, звернули увагу на доцільність більш чіткого визначення і удосконалення процесуального статусу захисника (адвоката), як учасника кримінального провадження у положеннях чинного КПК України. Адвокат, вступаючи і беручи участь у кримінальному провадженні, діє не тільки як конкретний учасник провадження, його участь значно важливіша, оскільки саме він є правозаступником, стає на перешкоді порушенню прав, свобод і законних інтересів його учасників. У цьому контексті виникає термінова доцільність удосконалення чинного кримінального процесуального

законодавства з окреслених проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бірюкова А.М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2006. С. 8–9.
2. Бондар І.В., Кучинська О.П., Циганюк Ю.В. Адвокат у кримінальному процесі: організаційно-правові засади. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №4. С. 524-528. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287346/281262>
3. Борисенко С.І. Утворення професійної адвокатури в Литовсько-руській державі. *Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права*. Випуск третій, за ред. Голови Комісії академіка Н. П. Василенка. У Києві. З друкарні Української Академії Наук. 1927. С. 84–149.
4. Бубир Ю.В. Система гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів. *Форум права*. 2013. № 4. С.40-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_9
5. Гевезде Т.Л. Історичний генезис інституту адвокатури в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. №19. Т.1. С.157-159. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/17084>
6. Дурнов Є.С. Інститут адвокатури в роки становлення незалежної України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 45. С. 152–156. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.45.32>
7. Єдиний реєстр адвокатів України URL: <https://erau.unba.org.ua/>
8. Єрохін В.В., Юхно О.О. Захисник як учасник кримінального провадження: монографія. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Харків: Панов, 2018. 240 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/b2d32ba56b0e44cbb046ac0030ee9a9>
9. Закон України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року № 2888 – XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 9. Ст. 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-12#Text>
10. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
11. Історія адвокатури України / Т. В. Варфоломеева, О. Д. Святоцький, В. С. Кульчицький та ін.; за ред. Т. В. Варфоломеевої, О. Д. Святоцького. К.: Либідь, 1992. 120 с.
12. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
13. Коваль О.М. Деякі проблеми та перспективи реформування інституту адвокатури в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 647-651. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/156>
14. Кузьмінський О.О. Порушення прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні (аналіз практики ЄСПЛ). *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2023. Серія Право. Випуск 77: частина 2. С. 245-250. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.42>
15. Меліхова Ю.О. Проблеми адвокатури в Україні на сучасному етапі розвитку. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 107–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2015_8_1_26
16. Погорецький М.А. Адвокатура України: підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. К.: Юрінком Інтер, 2014. 386 с.
17. Попельюшко В. О. Зародження та інституційне становлення адвокатури України. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 159-168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2016_2_22.
18. Предместніков О.Г., Церковник С. І., Грекова Л. Ю. До питання становлення та реформування інституту адвокатури в Україні: історико-правовий аспект. *Академічні візії*. 2023. Випуск №19. С. 1-9. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7966643>
19. Слінько С.В. Межі участі захисника у кримінальному процесі. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 3. С. 210–214. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_3_37.pdf
20. Статут Великого Князства Литовського 1566 года. М.: Издание императорского Московского общества Истории и Древностей Российских, 1857. Кн. 19. 262 с.
21. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2011. 944 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/418-storya-derjavi-prava-ukrani-terlyuk-ya.html>
22. Указ Президента України «Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20 травня 2015 року №276/2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015?lang=en/#Text>
23. Фоміна Т.Г. Забезпечення процесуальних прав підозрюваного і обвинуваченого органами внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. С. 8.
24. Чубатий М. До історії адвокатури на Україні. Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів у Львові. Львів : СУА, 1934. С. 30-37.
25. Шершенькова В.А., Попсуєнко Л.О. Перша кодифікація права в радянській Україні (20-ті рр. ХХ ст.). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С.82-84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/18>
26. Шило О.Г., Капліна О.В. Професійний захист як гарантія забезпечення прав і законних інтересів

особи в кримінальному судочинстві. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 1 (32). С. 127. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4727>

REFERENCES:

1. Biriukova, A.M. (2006). Zabezpechennia advokaturou konstitutsiinoho prava obvynuvachenoho na zakhyst u kryminalnomu protsesi Ukrainy. [Ensuring by the legal profession the constitutional right of the accused to defense in the criminal process of Ukraine]. *Dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09*. 8–9. [in Ukrainian].
2. Bondar, I.V., Kuchynska, O.P., Tsyhaniuk, Yu.V. (2023). Advokat u kryminalnomu protsesi: orhanizatsiino-pravovi zasady. [A lawyer in a criminal trial: organizational and legal principles]. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*. №4. 524-528. Retrieved from: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287346/281262> [in Ukrainian].
3. Borysenok, S.I. (1927) Utvorennia profesiinoi advokatury v Lytovsko-ruskii derzhavi. [Formation of professional advocacy in the Lithuanian-Russian state]. *Pratsi Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidno-ruskoho ta vkrainskoho prava*. Vypusk tretii. 84–149. [in Ukrainian].
4. Buby, Yu.V. (2013). Systema harantii prav pidozriuvanoho pid chas zastosuvannia zapobizhnykh zakhodiv. [The system of guarantees of the suspects rights during the application of preventive measures]. *Forum prava*. № 4. 40-46. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_9 [in Ukrainian].
5. Hevedze, T.L. (2012). Istorychnyi henezys instytutu advokatury v Ukraini. [Historical genesis of the Institute of Advocacy in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. №19. T.1. 157-159. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/17084> [in Ukrainian].
6. Durnov, Ye.S. (2020). Instytut advokatury v roky stanovlennia nezaleznoi Ukrainy. [Institute of Advocacy in the years of formation of independent Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. №45. 152–156. Retrieved from: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.45.32> [in Ukrainian].
7. Yedynyi reiestr advokativ Ukrainy. [The unified register of lawyers of Ukraine]. Retrieved from: <https://erau.unba.org.ua/> [in Ukrainian].
8. Yerokhin, V.V., Yukhno, O.O. (Ed.) (2018). Zakhysnyk yak uchastnyk kryminalnoho provadzhennia. [Defense counsel as a participant in criminal proceedings]. Monohrafiia. 240. [in Ukrainian].
9. Pro advokaturu (1992, December 19). [On advocacy]. *Zakon Ukrainy № 2888 – KhII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-12#Text> [in Ukrainian].
10. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist. (2012, July 5). [On advocacy and advocacy]. *Zakon Ukrainy № 5076 – VI*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> [in Ukrainian].
11. Varfolomeieva, T.V., Sviatotskyi, O.D., Kulchyt'skyi, V.S. (1992). Istoriia advokatury Ukrainy. [History of the Bar of Ukraine]. 120. [in Ukrainian].
12. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Koval, O.M. (2023). Deiaki problemy ta perspektyvy reformuvannia instytutu advokatury v Ukraini. [Some problems and prospects of reforming the Institute of Advocacy in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. 647-651. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/156> [in Ukrainian].
14. Kuzmin'skyi, O.O. (2023). Porushennia prav pidozriuvanoho (obvynuvachenoho) u kryminalnomu provadzheni (analiz praktyky YeSPL). [Violation of the rights of the suspect (accused) in criminal proceedings (analysis of ECtHR practice)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*. Vypusk 77: chastyna 2. 245-250. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.42> [in Ukrainian].
15. Melikhova, Yu.O. (2015). Problemy advokatury v Ukraini na suchasnomu etapi rozvytku. [Problems of advocacy in Ukraine at the current stage of development]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*. T.8. №1. 107–109. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chauu_2015_8_1_26 [in Ukrainian].
16. Pohoretskyi, M.A., Yanovska, O.H. (2014). Advokatura Ukrainy. [Bar of Ukraine]. Pidruchnyk. 386. [in Ukrainian].
17. Popeliushko, V. O. (2016). Zarozhennia ta instytutsiine stanovlennia advokatury Ukrainy. [The origin and institutional formation of the legal profession of Ukraine]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 2. 159-168. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2016_2_22 [in Ukrainian].
18. Predmestnikov, O.H., Tserkovnyk, S.I., Hrekova, L.Iu. (2023). Do pytannia stanovlennia ta reformuvannia instytutu advokatury v Ukraini: istoryko-pravovy aspekt. [On the question of the formation and reform of the institution of advocacy in Ukraine: a historical-legal aspect]. *Akademichni vizii*. Vypusk №19. 1-9. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7966643> [in Ukrainian].
19. Slinko, S.V. (2017). Mezhi uchasti zakhysnyka u kryminalnomu protsesi. [Limits of participation of the defense attorney in the criminal process]. *Forum prava: elektron. nauk. fakhove vyd.* № 3. 210–214. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_3_37.pdf [in Ukrainian].
20. Statut Velikogo Knyazstva Litovskago 1566. [Statute of the Grand Duchy of Lithuania 1566]. 1857. 62. [in Russian].
21. Terliuk, I.Ia. (2011). Istoriia derzhavy i prava Ukrainy. [History of the state and law of Ukraine]. Navchalnyi posibnyk. 944. Retrieved from: <https://westudents.com.ua/knigi/418-storya-derjavi-prava-ukrani-terlyuk-ya.html> [in Ukrainian].
22. Pro stratehiiu reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015-

2020 roky. (2015, May 20). [On the strategy of reforming the judiciary, judiciary and related legal institutions for 2015-2020]. *Ukaz Prezidenta Ukrainy №276/2015*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015?lang=en/#Text> [in Ukrainian].

23. Fomina, T.H. (2012). Zabezpechennia protsesualnykh prav pidozriuvanoho i obvynuvachenoho orhanamy vnutrishnikh sprav Ukrainy. [Ensuring the procedural rights of the suspect and the accused by the internal affairs bodies of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk*. 8. [in Ukrainian].

24. Chubatyi, M. (1934). Do istorii advokatury na Ukraini. [To the history of advocacy in Ukraine]. *Yuvileinyi almanakh Soiuzu ukrainskykh advokativ u Lvovi*. 30-37. [in Ukrainian].

25. Shershenkova, V.A., Popsuienko, L.O. (2021). [The first codification of law in Soviet Ukraine (20s of XX century)]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 4. 82-84. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/18> [in Ukrainian].

26. Shylo, O.H., Kaplina, O.V. (2003). Profesiyni zakhyst yak harantiia zabezpechennia prav i zakonnykh interesiv osoby v kryminalnomu sudochynstvi. [Professional protection as a guarantee of ensuring the rights and legitimate interests of a person in criminal proceedings]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 1(32). 127. Retrieved from: <https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/4727> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.05.2024

УДК 342.95

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-16-217-221

Ковальчук Ольга Ярославівна,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету
olhakov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6490-9633

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОДОЛАННЯ ЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СУДОЧИНСТВІ

У статті здійснено комплексний аналіз етичних викликів застосування генеративного штучного інтелекту (ШІ) у судочинстві та запропоновано інноваційний підхід до їх подолання. Визначено ключові етичні проблеми, такі як забезпечення автентичності, прозорості, справедливості та протидія упередженості. Розроблено концептуальну модель для вирішення виявлених проблем, яка охоплює аспекти визначення мети, забезпечення прозорості, захисту прав на дані, впровадження протоколів автентичності, проведення аудитів справедливості, врахування соціально-економічних наслідків, залучення громадськості та безперервного вдосконалення. Обґрунтовано необхідність подальших досліджень для розробки механізмів гарантування прав людини при впровадженні генеративного ШІ у судочинство.

У статті представлено новий підхід до розробки концептуальної, які мають надавати користувачам керівні принципи для вирішення етичних проблем, пов'язаних із генеративним ШІ. Запропонована у статті концептуальна модель визначає підхід до вирішення виявлених етичних проблем щодо застосування технологій генеративного ШІ. Такий підхід здатний забезпечити відповідальне використання ШІ, максимізувати переваги та пом'якшити можливі ризики. Представлена пропозиція може бути використана як орієнтир у розробці та впровадженні генеративних моделей ШІ в судочинство.

Ключові слова: цифровізація, судочинство, штучний інтелект, етичні виклики, судова система, концептуальна модель, гарантування прав, конфіденційність.

Kovalchuk O. THEORETICAL FOUNDATIONS FOR OVERCOMING ETHICAL CHALLENGES IN THE USE OF AI IN THE JUDICIARY

The article provides a comprehensive analysis of the ethical challenges associated with the use of generative artificial intelligence (AI) in the judiciary and proposes an innovative approach to overcoming them. Key ethical issues such as ensuring authenticity, transparency, fairness, and counteracting bias are identified. A conceptual model is developed to address the identified problems, encompassing aspects such as defining the purpose, ensuring transparency, protecting data rights, implementing authentication protocols, conducting fairness audits, considering socio-economic implications, engaging the public, and continuous improvement. The necessity for further research to develop mechanisms for safeguarding human rights in the implementation of generative AI in the judiciary is substantiated.

The article presents a new approach to the development of a conceptual framework that should provide users with guidelines for solving ethical issues related to generative AI. The conceptual model proposed in the article determines the approach to solving the identified ethical problems regarding the application of generative AI technologies. This approach is able to ensure responsible use of AI, maximize benefits and mitigate possible risks. The presented proposal can be used as a guideline in the development and implementation of generative AI models in the judiciary.